

STADSHOLMEN

ORMEN MINDRE 1

Hornsgatan 40, Bellmansgatan 18 A–C

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

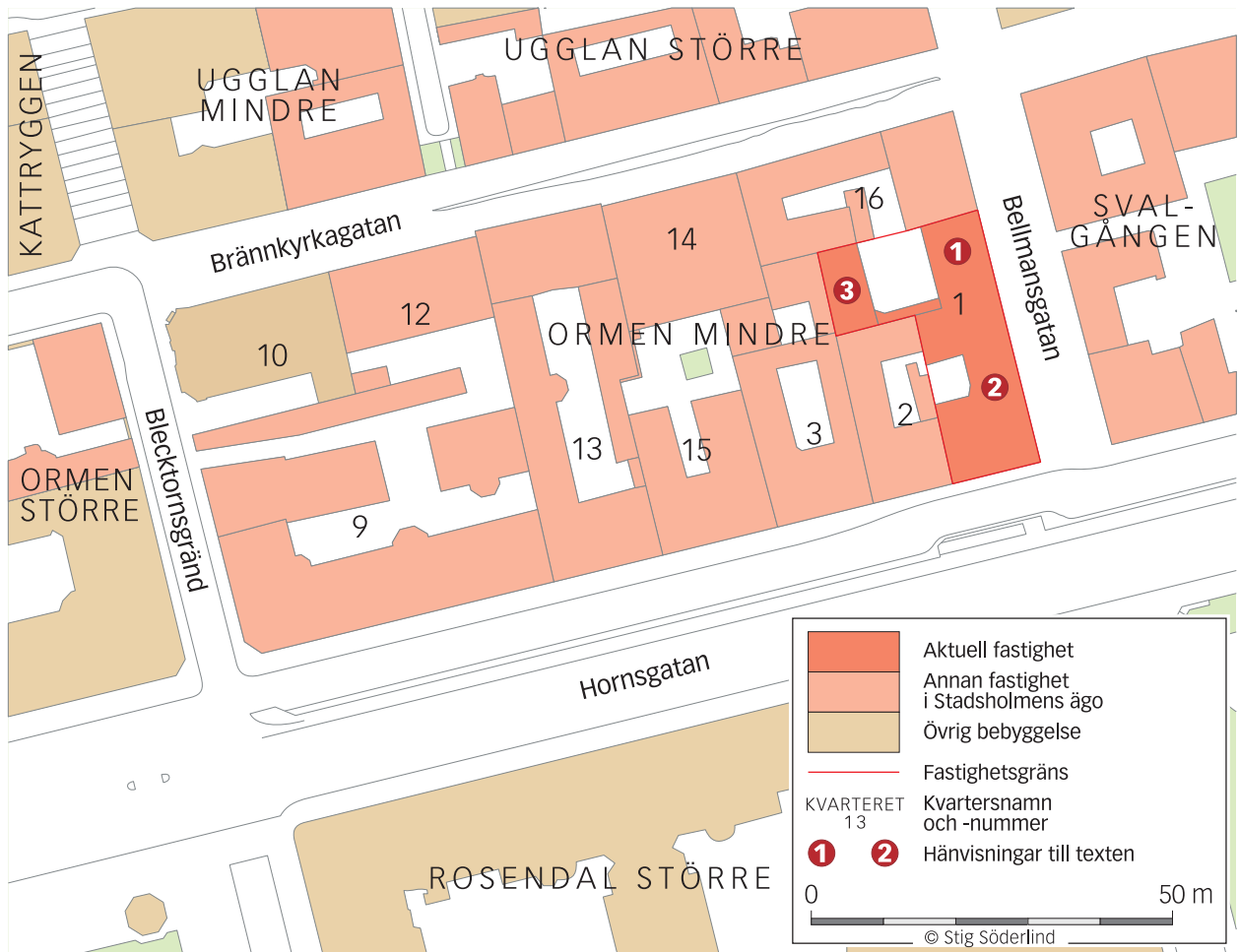
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktablad.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktablad kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktablad finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 BELLMANSGATAN 18B**
- 2 HORNSGATAN 40 MED FLYGEL VID BELLMANSGATAN**
- 3 GÄRDSHUS, BELLMANSGATAN 18C**

FASADEN MOT HORNSGATAN. FOTO J. MALMBERG.

Byggnaderna inom fastigheten Ormen Mindre 1 är alla uppförda under andra delen av 1700-talet och på- och ombyggda under 1800-talet. De är karaktäristiska för Mariabergets bebyggelse efter branden 1759 och har tydliga årsringar från olika tider.

Byggnaderna speglar också byggnadsordningarnas krav på stenhus, och de har välbevarade fasader och interiörer från både 1700- och 1800-talet. De enskilda byggnaderna har därför stora byggnads-historiska och arkitekturhistoriska värden samtidigt som de stadsbildmässiga och miljöskapande värdena är betydande för helhetsmiljön.

Husen är också bevarade sedan en tid då fastighetsägare bodde och verkade på samma plats, som hattmakaren Mårten Strehlitz på 1760-talet. Fastigheten har även tillhört de betydelsefulla grupperna av handelsmän och tjänstemän som utgjorde ett relativt välmående och uppåtsträvande borgerskap, vilket bland annat präglar byggnaden mot Hornsgatan.

Fastigheten Ormen Mindre 1 är blåvärderad

enligt Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Fastigheten Ormen Mindre 1 är en del av Östra Mariaberget. De nuvarande husen på berget byggdes huvudsakligen efter en brand 1759 som förstörde omkring 300 fastigheter i Maria kyrkas omgivning. De nerbrunna husen var till stor del av trä och ersattes efter branden helt av putsade tegelhus i enlighet med stadens byggnadsordningar från 1736 och 1763. Tidens kända murmästare fick uppdrag i området och byggherrarna var ofta framgångsrika näringsidkare som både bodde och drev sin verksamhet i

PORTEN VID HORNSGATAN MED ROKOKODEKOR FRÅN 1700-TALET.
FOTO J. MALMBERG.

DETALJ AV 1860-TALET'S PUTSDEKOR RUNT FÖNSTRENN.
FOTO J. MALMBERG.

de nya husen. Under 1800-talet byggdes en stor del av husen om, och framförallt längs Hornsgatan fick husen påbyggnader och ny fasaddekor. Mot slutet av 1800-talet uppfördes också en del nya byggnader som Mariahissen och Laurinska huset.

1900-talet innebar för de flesta hus i området en förfallsperiod. Redan på 1860-talet fanns tankar på att plana ut och bredda Hornsgatan. Vid sekelskiftet 1900 sprängde och grävde man vid Mariaberget och breddade gatan på bekostnad av Maria kyrkogård och bebyggelsen på gatans södra sida. Planerna på en breddning även av norra sidan ledde till osäkerhet om vad som skulle ske med den kvarvarande bebyggelsen. På 1920-talet revs en del hus, men ytterligare planer på rivningar skapade en kraftig opinionsstorm ledd av bland annat Anna Lindhagen, ledamot av stadsfullmäktige och Skönhetsrådet.

I början av 1960-talet blev nya rivnings- och nybyggnadsplaner aktuella. Ett omfattande kommunalt utredningsarbete inleddes 1966 i avsikt att ge underlag för bebyggelsens framtid. Arbetet

resulterade i en bevarande- och restaureringsplan som omfattade i stort sett alla fastigheter på Östra Mariaberget. Upprustningen pågick under 1970- och 1980-talen och det fanns en ambition att pröva nya restaureringsprinciper för att nå både ett antikvariskt och arkitektoniskt gott resultat. Bland annat återgick man till traditionell kalkputs och kalkavfärgningar vid fasadrenoveringarna.

HISTORIK

Fastigheten Ormen Mindre 1 består av tre byggnader: ett hus i hörnet Hornsgatan-Bellmansgatan med adress Hornsgatan 40 (byggnaden har också en köksuppgång på Bellmansgatan 18A), ett hus norr om detta med adress Bellmansgatan 18B samt ett gårdshus med adress Bellmansgatan 18C. Ursprungligen tillhörde Bellmansgatan 18B en egen fastighet.

Mårten Strehlitz hus vid Bellmansgatan

Samma år som Mariabranden, 1759, ansökte hattmakaren Mårten Strehlitz om att få uppföra ett stenhus

FASADEN MOT BELLMANSGATAN. MÄRTEN STREHLITZ HUS OMFATTAR SANNOLIKT DE NÄRMASTE FYRA FÖNSTERAXLARNÄ. FOTO J. MALMBERG.

GÅRDEN VID BELLMANSGATAN 18 MED NR 18C RAKT FRAM. FOTO J. MALMBERG.

JÄRNPLÅTSBESLAGEN DÖRR I TRAPPHUSET. FOTO J. MALMBERG.

PARDÖRR OCH FÖNSTERSMYGPANEL. FOTO J. MALMBERG.

i två våningar vid vad som i dag är Bellmansgatan 18B (nr 1 på kartan). I brandförsäkringen från 1760 beskrivs huset och det framgår att det i bottenvåningen på var sida om portgången fanns ett rum med två fönsterluftr och en grön kakelugn. Till vänster om portgången låg också ett kök med stor bakugn samt en verkstad med ugnar och färgpannor, sannolikt för Strehlitz egen verksamhet. Övre våningen och vinden var ännu inte färdigbyggda. Byggnaden har sedan genomgått flera förändringar, bland annat på 1870-talet då den byggdes på med en våning.

Bankokamrer Berg bygger vid Hornsgatan

År 1760 köptes den avbrända tomten söder om Strehlitz gård av bankokamrer Anders Berg (sannolikt samma person som också ägde nuv. Ugglan Större 6). Samma år lämnade han in en ansökan om att få uppföra ett hus med fem fönsteraxlar och tre våningar mot Hornsgatan samt en envåning flygel med fyra fönsteraxlar och en inkörsport mot Bell-

mansgatan (nr 2 på kartan). Enligt brandförsäkringarna från slutet av 1700-talet hade varje våningsplan i byggnaden mot Hornsgatan en sal och tre mindre rum och vinden var inredd med två kammare. Flygeln mot Bellmansgatan var enklare och innehöll två rum och skafferi i bottenvåningen och kök med kammare i vindsvåningen. De senare utrymmena hade förbindelse med byggnaden mot Hornsgatan. Brandförsäkringen från början av 1800-talet talar om inredningar i rummen mot Hornsgatan med bröstpaneler, papperstapeter samt vävtapeter målade med oljefärg. Salen på våning 1 trappa hade vid den här tiden fyra ”dörrstycken” med förgyllda lister, vilket vittnar om en relativt påkostad inredning.

Gårdshuset med adress Bellmansgatan 18C (nr 3 på kartan) uppfördes troligen på 1780-talet som stall och uthus men har senare byggts om till bostäder.

Fastigheterna, som med tiden slogs samman under en ägare, ägdes under 1700- och 1800-talet av handelsmän och tjänstemän. Stadsläkaren och medicinalrådet Axel Gabriel Carlsson köpte fastigheten

DETALJ AV JUGENDKAKELUGN. FOTO J. MALMBERG.

1860 och ansökte året efter om att få bygga på huset mot Hornsgatan med en våning och flygeln mot Bellmansgatan med två våningar. Fasaderna skulle samtidigt få dekorativa fönsteromfattningar i puts. De tidigare brutna tegeltaken ersattes vid samma tid av sadeltak i plåt.

Fastigheten förvärvades av Stockholms stad 1944 genom expropriation.

Upprustning och renovering

Fastigheten genomgick en större upprustning under 1970-talets första hälft. Arbetet skedde under medverkan av Stadsmuseet. Äldre byggnadsdetaljer från 1700-, 1800- och 1900-talet bevarades i hög utsträckning. Vissa förändringar gjordes i planlösningen för att inrymma modernt fungerande våtutrymmen och kök. Flera förhållandevis stora lägenheter delades i mindre enheter genom igensättningar av äldre dörröppningar. Nyttillverkade, profilerade snickerier, som dörrar och foder, sattes också upp vid behov. Samtliga fönster byttes mot kopplade och inåtgående.

BYGGNADSBESKRIVNING

Hornsgatan 40

Byggnaden är fyra våningar hög och fem fönsteraxlar bred mot Hornsgatan, medan längan mot Bellmansgatan är tre våningar hög med sju fönsteraxlar, varav två är blindfönster. Fasaden bär präg av 1860-talets förändringar med taklist, mittelbandslist och dekorativt utformade fönsteromfattningar i puts. Den indragna porten med trappsteg i sandsten och rikt dekorerat dörrblad i rokokostil är emellertid sannolikt ursprunglig från 1760-talet. På var sida om porten ligger kommersiella lokaler med putsade kryss- och tunnvalv och en relativt enkel karaktär.

Portgången har hålkälslist och takstuckatur av 1700-talstyp. Trapphusets väggar är putsade, och lägenhetsdörrarna består dels av helfranska enkeldörrar med foder av 1700-talstyp, dels av pardörrar från 1800-talets andra hälft. Till vinden finns en äldre järndörr. Kökstrapphuset 18A har en brant trappa av kalksten med två stora väggfasta skåp vid sidan av trapploppet. Lägenhetsdörrarna tycks här vara

nyttillverkade spegeldörrar från 1970-talets renovering.

Lägenheterna i denna del av fastigheten har framför allt rikt förekommande snickerier av hög kvalitet som bröstpaneler från 1700-talet tillsammans med hel- och halvfranska pardörrar samt fönstersmygpaneler från 1800-talet. Planlösningen är till stora delar från 1700-talet. Taklisterna är utformade som hålkäl med dubbla, kraftigt profilerade lister. I en av lägenheterna på våning 3 trappor finns en ovanligt utformad, polykrom jugendkakelugn.

Bellmansgatan 18B

Byggnaden, som är tre våningar hög och fyra fönsteraxlar bred, har en fasadutformning som ansluter till

föregående byggnad även om fönsteromfattningarna är enklare. Till körporten, som är lagd med gatsten, leder en äldre dubbeldörr med helfranska listverk. Trapphuset har kalkstensgolv, putsade väggar och ådringsmålade, halvfranska enkeldörrar samt en helfransk pardörr av 1800-talstyp. I lägenheterna finns av äldre inredningsdetaljer hel- och halvfranska pardörrar av 1800-talstyp, taklister i stuck samt smyg- och bröstpaneler.

Gårdshuset är två våningar högt med inredd vind och plåttak. Fasaden är slätputsad med fönster i liv. Trapphuset har en modern utformning med trappa av betong och nya lägenhetsdörrar med profilerade lister.

Gården är lagd med gatsten och planterad med en stor hägg.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVAND E HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren "Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar". Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.